

УДК 330:502.7

Левицька С. О.,*доктор економічних наук, професор Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне,***Солодкий В. О.,***кандидат економічних наук, доцент Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне*

ПЕРЕДУМОВИ ТА ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДХОДІВ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ В СИСТЕМІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У статті вивчено питання забезпечення стійкості розвитку економічних систем. Наведено показники, що характеризують економічні та екологічні умови, в яких знаходяться різні суб'єкти глобальної спільноти в контексті побудови збалансованого господарського механізму. Сформульовано напрямки подальшої реалізації завдань сталого поступу.

Ключові слова: *ресурсний потенціал, сталий розвиток, виробництво, споживання, "екологічний слід", ефективність.*

В статье изучены вопросы обеспечения устойчивости развития экономических систем. Приведены показатели, характеризующие экономические и экологические условия, в которых находятся различные субъекты глобального сообщества в контексте построения сбалансированного хозяйственного механизма. Сформулированы направления дальнейшей реализации задач устойчивого развития.

Ключевые слова: *ресурсный потенциал, устойчивое развитие, производство, потребление, "экологический след", эффективность.*

In the article the issues of sustainability of economic systems are studied. The indicators that characterize the economic and environmental conditions, in which there are different entities of the global community in the context of building sustainable economic mechanism, are given. The ways of further implementation of sustainable development tasks are formulated.

Keywords: *resource potential, sustainable development, production, consumption, "ecological footprint", efficiency.*

Постановка проблеми. Починаючи з 90-х років минулого століття одним із головних напрямів економічного розвитку в багатьох країнах було визначено економічну лібералізацію в поєднанні зі структурною перебудовою економіки. Відкритість міжнародної торгівлі та усунення протекціоністських бар'єрів у багатьох випадках стали розглядатися як головні чинники економічного зростання. Разом з тим досвід свідчить, що в умовах проведення реформ, важливим є всебічне врахування таких факторів, як рівень економічного та технічного розвитку країни, кліматичні умови, динаміка приросту населення та інше. В умовах конкурентних відносин міжнародного ринку, країни, що знаходяться на шляху розвитку не завжди можуть знайти способи ефективного управління. Досить часто перевищення обсягів імпорту над експортом призводить до зменшення внутрішнього виробничого потенціалу і, як наслідок, купівельної спроможності споживачів. Виробники, підприємства різних форм власності можуть неоднаково відчувати наслідки економічних змін, що знаходить своє відображення і у результатах їх діяльності.

Важливим у цьому контексті є забезпечення стійкого розвитку з врахуванням обмеженості та вичерпності природного та ресурсного потенціалу. Необхідність врахування цього чинника, з одного боку, може сповільнювати економічну активність, а з іншого – забезпечувати необхідне збалансування між економічними та екологічними пріоритетами. Науково обгрунтоване визначення рівнів пріоритетності факторів розвитку є тим базисом, який забезпечує успіх трансформаційних починань як на національному, так і на міжнаціональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження напрямів забезпечення сталого розвитку як на глобальному, так і на місцевому рівнях стають науковими пріоритетами для багатьох науковців з різних країн світу. Першочерговим є визначення рівня небезпеки, яку несуть незбалансовані господарські практики як у розвинених країнах, так і у державах на шляху розвитку. Саме особливості реалізації заходів забезпечення стійкого суспільного поступу в конкретних умовах, з метою гарантування якості життя та соціальних стандартів не лише теперішнім, але й майбутнім поколінням, визначаються як предмет дослідження провідних науковців.

Значний внесок у дослідження питань збалансованого розвитку здійснили Р. Вос, З. Герасимчук, Т. Джексон, А. Джулка, Е. Каріна, С. Карлсон-Вінкузен, Г. Кескітало, М. Клименко, Р. Козул-Райт, В. Кравців, Д. Ліленфелд, А. Мельник, В. Трегобчук та інші вчені. Ними було вивчено передумови та шляхи реалізації моделей сталого розвитку та запропоновано підходи вирішення відповідних проблем.

Разом з тим дослідження проблем забезпечення збалансованого екологічного, економічного та соціально-

го розвитку в контексті еволюційних процесів економічних реформ потребують продовження.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення економічних та екологічних проблем сучасного господарського розвитку на різних рівнях господарської ієрархії, впливу наслідків виробничої та іншої діяльності людства на екосистему, вивчення роботи, яка проводиться міжнародним товариством, щодо забезпечення ефективності стійкого розвитку та її особливостей. Важливим є формулювання шляхів забезпечення збалансованості господарських механізмів та підвищення ефективності кроків щодо реалізації підходів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Досвід роботи, яка здійснюється міжнародною спільнотою, свідчить, що однією з проблем, які зумовлюють низьку ефективність кроків на шляху до сталого розвитку, є недостатня активність у цьому напрямі на урядовому та міждержавному рівні. Тісно пов'язаною з питаннями стійкого розвитку є ситуація з участю держав у процесах глобалізації. Сьогодні вона охоплює все більше учасників світової спільноти і неврахування її впливу на міждержавні та внутрідержавні процеси значною мірою знижує результативність заходів щодо оптимального поєднання економічної, екологічної та соціальної складових сталого поступу.

Продовження застосування незбалансованих господарських практик має, як наслідок, подальше погіршення стану навколишнього природного середовища як в окремих країнах так і на глобальному рівні. Урядові структури та міждержавні організації сьогодні значною мірою активізують свою участь у вирішенні проблем сталого розвитку. Однак для підвищення ефективності такої роботи необхідним є об'єднання зусиль урядів зацікавлених країн, а також залучення до роботи представників неурядових організацій. Разом з тим важливим є уникнення як заходів жорсткого регулювання у сфері, так і відстороненості від впливу на розвиток подій та участі у світових глобальних процесах сталого розвитку.

Дотримання екологічних та економічних стандартів і нормативів розвитку є можливим, коли більшість населення за своїм матеріальним становищем відповідає, як мінімум, визначеним критеріям середнього класу. Якщо ж рівень бідності, коли людина живе на еквівалент 1,25 долара США в день і менше, є високим, ускладнюються і можливості країни щодо забезпечення екологічних пріоритетів. За період з 1990 до 2005 року, чисельність населення, яке проживало на 1,25 долара в день, зменшилася з 1,8 до 1,4 млрд чоловік. За прогнозами, ця кількість має зменшитися до 2015 року ще на 15% [1]. Однак у реальних умовах середні витрати найбідніших сягнули лише 0,88 долара на день. Крім того, чисельність населення, яке проживало в умовах хронічного недоїдання, у 2009 році вперше в історії перевищило 1 млрд осіб. Також 1 млрд осіб відчувають нестачу чистої питної води, а 3 млрд – не мають належних санітарних умов [2].

У багатьох країнах наслідками і причинами сьогоднішніх та майбутніх економічних проблем є неграмотність населення, дискримінація за різними ознаками, обмеженість або відсутність способів впливу на розвиток країни та інше.

Незбалансованість виробництва та споживання в сучасних умовах є основними чинниками погіршення стану навколишнього природного середовища як на локальному, так і на глобальному рівні. Надмірний попит та незбалансоване використання ресурсів з боку найбільш заможних країн здійснюють значне навантаження на довкілля, у той час як багато країн зі значно меншим рівнем доходів не здатні забезпечити базові потреби у продуктах харчування, наданні освітніх, медичних та інших послуг, а також вирішити житлові та побутові проблеми більшості населення.

Вирішення зазначених проблем потребує зосередження досліджень на подоланні тенденцій нестійкого виробництва та споживання, а також розробки національних стратегій збалансованого розвитку. Розробка таких стратегій має включати вирішення проблем відходів, розвитку енергетики, транспорту та інших аспектів життєдіяльності суспільства.

Досвід впровадження кроків щодо сталого розвитку засвідчує лише часткову участь урядів країн у відповідних заходах. Тому важливою є розробка стратегії щодо удосконалення кооперації на всіх рівнях урядування. Для цього всі учасники такого процесу повинні відчувати себе частиною глобальної спільноти та бути зацікавленими у досягненні кінцевого результату. Більшість конкретних дій щодо реалізації кроків досягнення збалансованості розвитку здійснюється за участі об'єднань урядових та неурядових організацій на місцевому, державному, регіональному та глобальному рівнях. Тільки подібне об'єднання зусиль справді зацікавлених учасників процесу може забезпечити реальний результат. Найбільшою перешкодою на шляху до сталого розвитку є відсутність відповідних заходів серед пріоритетів, а тому і недостатність комплексних та ефективних управлінських рішень.

Економічне зростання, яке, безумовно, є ефективним чинником розвитку, призводить до зростання попиту як на природні ресурси, так і на інші предмети споживання. При цьому обсяги відходів також суттєво зростають. Незважаючи на те, що ресурсомісткість одиниці продукції за останні чверть століття знизилася приблизно на третину, загальний обсяг споживання ресурсів зріс на половину [3]. Дослідження свідчать, що

при збереженні сучасних тенденцій розвитку, глобальне споживання сировини до 2030 року сягне 100 мільярдів тон, тобто зросте на близько 60 відсотків порівняно із сучасним рівнем. І це при тому, що сьогодні на одну людину в Африці споживання ресурсів складає становить 10 кг на добу, в Європі – 45 кг, а у Північній Америці – 90 кг. І хоча енергоємність виробництва у світі за останні 40 років знизилася на третину, а також має місце стійке зменшення викидів парникових газів на одиницю виготовленої продукції, загальний обсяг викидів в атмосферу за цей же період зріс майже на 80 відсотків [4].

Зростання споживання у багатьох випадках відбувається значно вищими темпами ніж збільшується ефективність заходів щодо зниження ресурсомісткості виробництва та, відповідно, зменшення темпів вичерпання ресурсів. Разом з тим очевидним є те, що забезпечення сталого розвитку глобальної економіки вимагає такого темпу зростання ефективності ресурсозберігаючих кроків, який би, принаймні, був не меншим ніж темп зростання виробництва.

Важливим у цьому аспекті є дослідження показників "екологічного сліду" та біологічної потужності, які визначають, відповідно, кількість гектарів продуктивної землі та поверхні води, що умовно споживаються, та площі, які необхідні для відновлення спожитих людством ресурсів і поглинання викинутих в атмосферу забруднювачів [5, с. 7]. Останні визначення показника "екологічного сліду", проведені у 2007 році, свідчать, що його величина становила 18 мільярдів гектарів (2,7 га на одну людину), у той час як сукупна біологічна потужність планети вимірювалася величиною в 11,9 мільярдів гектарів (1,8 га на одну людину) [6, с. 7]. Тобто на відновлення спожитих людством за один рік ресурсів та викинутих в атмосферу забруднюючих речовин потрібно приблизно 1,5 року. Причому у розрізі країн та регіонів цей показник суттєво відрізняється.

Країни, які входять до складу Організації з економічної співпраці та розвитку, формують 37% показника глобального "екологічного сліду". Країни Африканського союзу та Асоціації південно-східних азійських націй – у сукупності 12%. Очевидно, що за період, який минув з часу останніх досліджень, і далі мала місце тенденція щодо зростання показника "екологічного сліду", особливо за рахунок швидкого розвитку та збільшення рівня споживання в Китаї та Індії.

Подальша діяльність у контексті сталого розвитку повинна орієнтуватися на залучення ширших кіл громадянського суспільства на локальному та глобальному рівні, що, очевидно вимагатиме складних підготовчих та організаційних заходів, а також залучення значних обсягів матеріальних, фінансових, природних ресурсів, а також людського капіталу. Крім того, така діяльність має бути спланована заздалегідь і включати здійснення дієвих кроків щодо активізації участі в результативній роботі в організаціях з питань сталого розвитку різного ієрархічного рівня. Міжнародні організації повинні активніше залучати урядові органи на місцях, представників законодавчої гілки влади та населення до вирішення питань забезпечення сталості сьогоdnішнього та майбутнього розвитку.

Реалізація заходів збалансованого розвитку дуже часто може бути здійснена на місцевому рівні. Однак на цьому шляху існують багато проблем, одна з яких – це безпосередня імплементація пропонованих заходів. Необхідним є врахуванням локальної ситуації, починаючи із загального контексту і до найменших деталей. Така робота може бути реалізована лише тоді, коли існує усвідомлена необхідність досягнення відповідних результатів. Тобто, реалізація цілей стійкого розвитку дуже часто є соціально мотивованою, адже лише формування проблеми як такої, яка є як актуальною для локальної громади, так і відображає екологічні та економічні пріоритети держави в цілому, може бути чинником її вирішення в контексті реалізації глобальної мети – досягнення збалансованості суспільного поступу. Навіть вагомі підстави для здійснення необхідних кроків в обставинах, які існують у межах однієї громади, можуть бути недостатніми для обґрунтування їх доцільності в іншій.

Робота щодо інформування членів спільноти та реалізації визначених кроків повинна здійснюватися шляхом тісної взаємодії різних гілок місцевої влади із залученням до відповідних процесів місцевого населення. У цьому аспекті важливим є досягнення узгодженої позиції серед виконавців проекту щодо концептуальних шляхів та підходів з його виконання.

Основним завданням наступного етапу є практична реалізація та подальший супровід виконання проекту з врахуванням місцевих особливостей. Причому особлива увага повинна звертатися на забезпечення повного та вчасного фінансування. Тому доцільним є залучення до участі в проектах таких учасників (фізичних, юридичних осіб, урядових та неурядових об'єднань та організацій), які володіють достатніми для реалізації необхідних кроків фінансовими ресурсами. Для того, щоб проект сталого розвитку міг бути ефективно реалізованим, серед його виконавців має бути учасник, який, у випадку необхідності, здатен невідкладно вирішувати складні завдання та швидко долати наслідки форс-мажорних обставин.

Крім того, у сучасних умовах для успішної реалізації більшості проектів сталого розвитку (збереження та відновлення екосистем великих та малих міст, боротьба з ерозією земель, підтопленням і т.д.) вони мають бути не лише обґрунтовані з екологічного, економічного та соціального поглядів і гарантувати результати, які

можуть бут отримані у відносно віддаленому майбутньому. Основним аргументом, щодо реалізації програм стійкого розвитку та кроків щодо їх виконання у багатьох випадках може бути результат, який розрахований на найближчу перспективу.

Висновки. Для зменшення впливу зміни клімату на умови проживання населення як у розвинених економіках світу, так і в країнах, що розвиваються, необхідне ефективне стратегічне планування та значні фінансові ресурси. Боротьба з наслідками, яку сьогодні можна простежити в різних частинах світу, є недостатньою і дуже часто забезпечує лише вирішення проблем постфактум. Питання пов'язані з урбанізацією, нераціональним використанням земель та інших природних ресурсів повинні стати основним об'єктом докладання зусиль при розробці заходів забезпечення сталого суспільного розвитку.

І хоча більшість розвинених країн інвестують значні ресурси у реалізацію програм адаптації до потенційної зміни природних умов та можливого вичерпання окремих складових ресурсної бази, країни, які розвиваються і мають обмежені фінансові та технічні можливості, постають перед проблемою забезпечення вчасного та дієвого реагування на швидко змінювані як природно-кліматичні, так і соціально-економічні обставини.

Для забезпечення стійкості як окремих економік, так і глобального господарського механізму важливою є диверсифікація та підтримка стабільності джерел фінансування реалізовуваних програм та кроків. У сучасних умовах, для імплементації заходів щодо гарантування збалансованого економічного, екологічного та соціального розвитку у планетарному масштабі необхідним є залучення від 50 до 100 млрд доларів щорічно, реально ж залучається менше ніж 200 млн. З огляду на ситуацію, пріоритетним є як зменшення наявного розриву, так і підвищення ефективності використання наявних коштів.

Реалізація підходів щодо наближення способу розвитку глобальної спільноти на різних рівнях економічної ієрархії до рівня, який відповідатиме критеріям стійкості, стане чинником формування якісно нових умов розвитку суспільства та зростання стандартів життя як у короткостроковій перспективі та, що не менш важливо, створення передумов покращення відповідних показників у більш віддаленому майбутньому.

Література:

1. Цілі розвитку тисячоліття. Звіт за 2010 рік // Департамент ООН з економічних і соціальних питань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/millenniumgoals/>.
2. Світовий розвиток – 2010 // Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://econ.worldbank.org/>.
3. Jackson T. Prosperity without growth: economics for a finite planet. 1st edition. Earthscan. London, 2009.
4. Friends of the Earth. Overconsumption? Our use of the world's natural resources, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.foe.co.uk/resource/reports/overconsumption.pdf.
5. The area of productive land an economy necessitates in order to produce the level of resources and removal of wastes (for example CO₂) required. WWF, Living Planet Report (2010). – P. 7.
6. WWF, Living Planet Report (2010). – P. 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assets.panda.org/downloads/lpr2010.pdf>.